

Het archeologisch onderzoek van de Kenenburg

Een voorlopig verslag naar aanleiding van de opgravingen in 1989

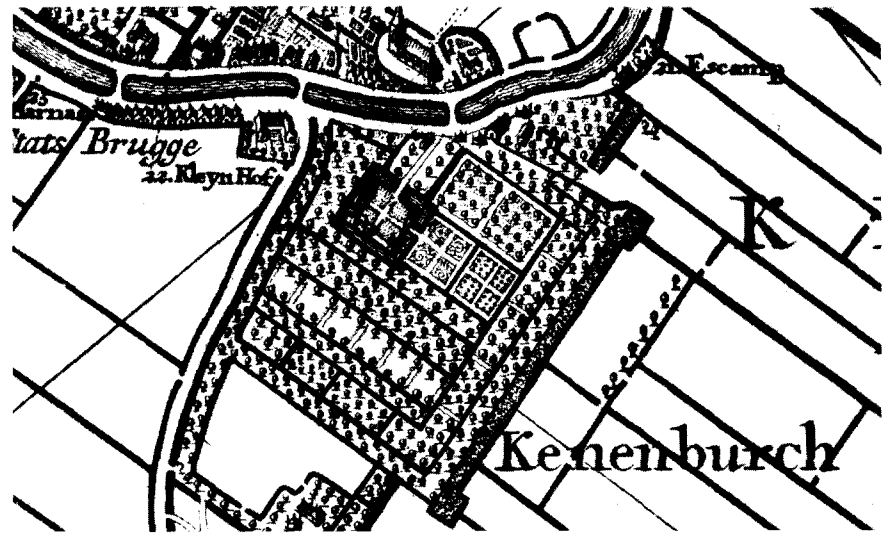
Epko Bult, Arnold de Haan, Wilfried Hessing en Jacques Moerman¹

Ten zuidwesten van Delft, in het centrum van Midden-Delfland, ligt de dorpskern van Schipluiden. De bebouwde kom wordt in tweeën gedeeld door de Gaag, een gegraven water uit de 12e eeuw. Juist ter hoogte van Schipluiden heeft men bij het graven gebruik gemaakt van een oude geul uit de Duinkerke I transgressiefase (ca. 200 vóór Chr.), waardoor een merkwaardige bocht in de vaart ontstond. Aan weerszijden van de geul lagen oeverwallen. Deze waren in de Romeinse tijd al zeer geschikt voor bewoning.² Op de noordelijke oeverwal is in 1978 een nederzetting uit die tijd opgegraven en ook op de zuidelijke oeverwal zijn scherven uit de eerste eeuwen na Chr. aangetroffen. Na een langdurige onderbreking werden de beide oeverwallen vanaf de tweede helft van de 12e eeuw opnieuw bewoond.³ Uitbreiding van de bewoning leidde er in de tweede helft van de 13e eeuw toe dat Schipluiden als zelfstandige parochie van Maasland werd afgesplitst.⁴ De parochiekerk werd op de noordelijke oeverwal gebouwd.

Tegenover deze kerk stond vanaf de 15e eeuw het voorname omgrachte adellijke huis de Kenenburg. Op de kaart van Kruikius uit 1712 is de topografische situatie in Schipluiden met daarop o.a. de lokatie van de kerk en de Kenenburg zeer nauwkeurig in kaart gebracht. Tot in het einde van de 18e eeuw hebben deze beide gebouwen de skyline van Schipluiden bepaald. Het zal duidelijk zijn dat de Kenenburg al lange tijd tot de verbeelding van historisch geïnteresseerden in de streek heeft gesproken. In 1966 hebben leden van de afdeling Den Haag en omstreken van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland verkenningen gedaan naar mogelijke overblijfselen van dit 'kasteel'. Het terrein waarop dit huis zou hebben gestaan werd op dat moment gebruikt voor de glastuinbouw. In vier opeenvolgende jaren konden gedurende het najaar met de hand proefputten in de warenhuizen worden gegraven.⁵ In 1976 kon de muur van de woontoren en een uitbouw in de gracht worden blootgelegd.⁶ Twee jaar later werd in de zomermaanden van 1978 de westelijke helft van het hoofdburchtterrein en de omringende slotgracht onderzocht.⁷

De opgraving van 1989

In het najaar van 1989 deed zich de laatste mogelijkheid voor om de oostelijke helft van

Kaart van het Hoogheemraadschap Delfland (1712), getekend door Jacob en Nicolaes Kruikius.

het hoofdburchtterrein, het gehele voorburchtterrein en de daartussen gelegen gracht te onderzoeken. Woningbouw en de aanleg van een plantsoen zouden het grootste deel van de resten van dit voormalig adellijk huis op korte termijn voorgoed vernietigen. Hoewel grote delen van de plattegrond van het terrein inmiddels bekend waren, leek een hernieuwd onderzoek toch wenselijk. Het eerdere onderzoek op deze plek had zich immers beperkt tot het opsporen van funderingen. Daarmee was gedeeltelijk inzicht verkregen in de vormgeving van de Kenenburg, maar onderzoek naar de bodemopbouw, grondsporen afkomstig van eventuele houtbouw of een aan de kasteelfase voorafgaande bewoning kon met de toen ter beschikking staande mogelijkheden niet aan de orde komen.

Dankzij subsidies van de gemeente Schipluiden en de Provincie Zuid-Holland, en de inzet van mensen en middelen van de ROB, kon in het najaar en de winter van 1989 het resterende gedeelte van de Kenenburg worden onderzocht. Amateurcheologen uit de wijde omgeving leverden een belangrijke bijdrage.

Bestudering van de resten in alle facetten bleef echter door het beperkte budget en de geringe tijd die beschikbaar was onmogelijk. Het accent werd daarom gelegd op het

completeren van de kasteelplattegrond. Incidenteel kon er ook aandacht worden geschonken aan bewoningssporen die aan de steenbouw vooraf gingen en aan het bergen van vondsten uit de slotgracht.

Kasteelopgravingen

Het huidige archeologische onderzoek van kasteelterreinen, in meer algemene zin aangeduid als begraven hofsteden,⁸ richt zich steeds meer op de regionale, sociaal-politieke en agrarisch-economische rol van haar bewoners. Kastelen worden in deze benadering opgevat als een geïntegreerd onderdeel van het nederzettingssysteem van een regio; ze staan aan de top van de sociale hiërarchie van agrarische nederzettingen.⁹ Om begraven hofsteden op deze manier te bestuderen moet meer gebeuren dan het dateren van bouwfases en het bepalen tot welk type kasteel het bouwwerk behoort. Archeologische, zoölogische, botanische, bouwkundige, historische, genealogische en historisch-geografische gegevens dienen te worden verzameld en geïntegreerd om de rol van het kasteel en haar bewoners in hun regionale samenhang te kunnen belichten. Het eerdere proefonderzoek op de voorburcht heeft daarvoor te weinig gegevens opgeleverd. De opgraving van een voorburcht, waarvan ook de hoofd-

burcht is onderzocht, maakt de Kenenburg tot een waardevol onderzoeksobject. Verschillende nieuwe inzichten en vraagstellingen die bij het recente onderzoek naar de Middeleeuwse bewoningsgeschiedenis ten noorden van de Maasmond zijn geformuleerd, konden nader worden getoetst.¹⁰ Volledig opgegraven begraven hofsteden in West-Nederland zijn namelijk vrij zeldzaam, terwijl de aanwezigheid van archeologische en vooral ook ecologische gegevens van voor- en hoofdburcht noodzakelijk zijn om een betrouwbaar beeld te krijgen van met name de agrarisch-economische context van dergelijke complexen. De uitwerking van de vondsten is op dit moment nog nauwelijks begonnen, zodat interpretatie van die gegevens prematuur is. Vele bouwkundige details die zijn vastgelegd, zijn slechts gedeeltelijk in dit verslag terug te vinden. Ook het historisch onderzoek voor de 14e en 15e eeuw is nog niet afgerond. Dit betekent dat dit verslag slechts een voorlopig karakter heeft. Toch leek een bijdrage over de Kenenburg in dit themanummer op zijn plaats om de wijze van onderzoek naar een begraven hofstad te illustreren.

De resultaten van de opgravingscampagnes (1966-1989)

De oudste bewoningssporen

Op een paar summiere stukken grond in het noorden van het hoofdburchtterrein na, zijn zowel hoofd- als voorburcht geheel onderzocht. Behalve funderingsresten uit de bekende 'kasteelperiode' zijn ook grondsporen uit de daaraan voorafgaande bewoning aangetroffen. Deze sporen gaan terug tot in het midden van de 12e eeuw. Scherven aardewerk van het type pingsdorf en paffrath in combinatie met aardewerk van het type andenne zijn de oudste aanwijzingen voor bewoning ter plekke. Dit aardewerk wordt vooral aangetroffen op het hoofdburchtterrein en wel in het noordwestelijke kwadrant.

De verklaring daarvoor moet worden gezocht in de geologische gesteldheid van het terrein. De Kenenburg ligt juist ten zuiden van de hoger gelegen zuidelijke oeverwal van de Gaag, op de overgang naar het laaggelegen veengebied. In deze overgangszone ligt een laag kleiafzettingen uit de Duinkerke I transgressiefase op het Hollandveen. Deze lokatie biedt het voordeel dat de gracht van de begraven hofstad permanent met water gevuld is, terwijl de ondergrond stevig genoeg is om zware muren op te funderen. De bewoning die voorafging aan de bouw van de Kenenburg heeft, gezien de verspreiding van het 12e eeuwse aardewerk, meer naar het noorden, op de oeverwal gelegen. Veel sporen van gebouwen uit die tijd zijn niet teruggevonden; deze zijn waarschijnlijk vergraven bij de aanleg van de latere slotgracht. Enkele kuilen moeten waarschijnlijk tot deze periode

worden gerekend. Deze kuilen vallen op doordat er op de bodem klei is afgezet die erop duidt dat ze ten dele zijn dichtgespoeld. Aardewerk dat deze kuilen kan dateren is niet gevonden.

Er zijn veel sporen uit de 13e en 14e eeuw binnen het opgravingsterrein aangetroffen. Het maaiveld op het latere hoofdburchtterrein werd met kleizoden opgehoogd. De sporen hebben zich uitgebreid in zuidelijke en oostelijke richting, waar ook kogelpotardewerk, andenneceramik, proto-steengoed en blauwgrijs- en roodbakend aardewerk is geborgen. In het zuiden van het hoofdburchtterrein hebben de bewoningssporen een natuurlijke begrenzing in een oude geulbedding, die vanaf de Romeinse tijd tot in de 13e eeuw heeft opengelegen. De sporen uit de 13e/14e eeuw bestaan uit paalverkleuringen, kuilen en greppels. In het westelijk deel van het centrum van het hoofdburchtterrein zijn enkele paalverkleuringen opgegraven, die zich niet tot een herkenbare structuur laten groeperen. De meeste greppels zijn op het voorburchtterrein gevonden en omsluiten enige kleine percelen. De oudste sloot is oost-west georiënteerd en wordt oversneden door een nnw-zo lopende greppel, die deel uitmaakt van een slotensysteem dat parallel loopt met het latere muurwerk van de voorburcht. Op het zuidelijk deel van het hoofdburchtterrein zijn vele kuilen aangetroffen die waren opgevuld met mest. Waarschijnlijk werden deze kuilen gegraven om klei te winnen. Deze klei kon worden gebruikt voor de ophoging van het woonerf maar ook om leem van te maken waarmee vlechtwerkwallen konden worden aangestroken om ze windbestendig te maken. Ook is het niet uitgesloten dat de klei werd benut om er bakstenen van te fabriceren. In de openliggende kuilen is later afval gegooid. Behalve mest zijn ook skeletten van runderen en schapen in deze kuilen aangetroffen.

Slachtafval, asresten uit de haard, consumptieafval en kapot gegaan aardewerk zijn slechts weinig in deze kuilen teruggevonden. Dit kan erop wijzen dat het woonhuis nog vrij ver van deze kuilen verwijderd was. De kern van de bijbehorende bewoning heeft waarschijnlijk ten noorden van het hoofdburchtterrein gelegen.

De hoofdburcht

Vanaf het einde van de 14e of het begin van de 15e eeuw treffen we steenbouw binnen de opgravingsputten aan. In de noordwestelijke hoek op het rechthoekige hoofdburchtterrein (ca. 44 × 44 m) werd een rechthoekige woontoren gebouwd met muren van 125 cm dik. Het gebouw is 9,4 m lang en 7,9 m breed. Het steenformaat dat in de fundering is gebruikt, bedraagt 23,5/22,5 × 11/10,8 × 5,7/5,5 cm. Tegen de zuidkant van de woontoren is in dezelfde bouwfase een traptoren gebouwd. Onderin deze toren bevond zich een beerput. In de westelijke fundering van de traptoren is een kanaal uitgespaard om faecaliën uit de beerput op de gracht te lozen. De put is echter nooit ge-

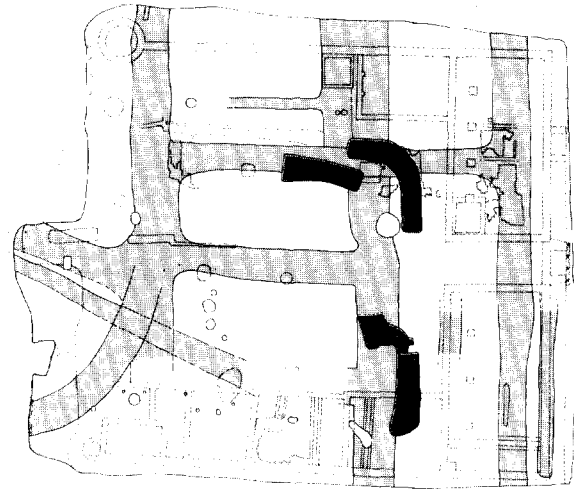
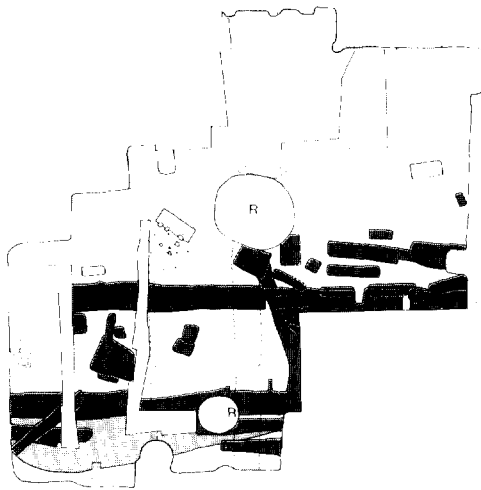
bruikt. Er is geen beeraanslag op de wanden te constateren en ook voorwerpen en etensafval ontbreken; de ruimte is met schone klei opgevuld.

Aan de oostzijde van de woontoren lopen respectievelijk de noord- en zuidfundering door om te eindigen in een vallende tand. Deze bouwwijze dient ertoe om in een later stadium gemakkelijk een nieuw gebouw tegen de oostgevel van de woontoren te bouwen. Aan de zuidzijde van de woontoren werd in de hoek naast de traptoren een L-vormige muur opgetrokken. Het steenformaat waarmee deze muur is gemetseld is gelijk aan die van de woontoren. Tussen deze L-vormige muur, de muur van de traptoren en die van de oorspronkelijke woontoren zit een koude bouwnaad, zodat het waarschijnlijk is dat deze fundering op een later tijdstip is gebouwd.

Ten zuiden van de eerder genoemde traptoren is een tweede traptoren met onderin een beerput gebouwd met afmetingen van 4,3 × 4,1 m. De muurdikte bedraagt 90 cm en het gebruikte steenformaat is gemiddeld iets groter dan dat van de woontoren, namelijk 24,5/23,5 × 12/10,8 × 5,8/5,5 cm. In de westelijke muur is eveneens een koker in de fundering uitgespaard voor afvoer van faecaliën naar de slotgracht. Deze beerput is wel gebruikt. Het vondstmateriaal uit de beerkelder dateert uit de late 17e en 18e eeuw, terwijl de torenmuur uit het eerste kwart van de 15e eeuw dateert; de kelder is dus eerder, in het midden van de 17e eeuw, geleegd. Gelet op het gebruikte steenformaat en de wijze waarop de muren op elkaar aansluiten zal de vergroting van de woontoren tot een lengde van 13,5 m en het naar achteren verplaatsen van de traptoren in dezelfde fase hebben plaatsgevonden; de tijd tussen het moment waarop de woontoren met de eerste traptoren is gebouwd en de latere uitbreiding plaats vond, moet vrij kort zijn geweest.

Vanaf de zuidwesthoek van de jongste traptoren is een uitbraaksleuf, gevuld met baksteenpuin aangetroffen die aan de westzijde is afgesneden door een laat 16e eeuwse muur. Aan de binnenzijde van deze laatstgenoemde muur loopt een puinspoor in zuidelijke richting tot halverwege het hoofdburchtterrein, waar dit puinspoor stopt. Op ongeveer dezelfde hoogte werd een gemak aangetroffen met een afvoerkoker naar de slotgracht. Dit gemak heeft ongetwijfeld binnen een gebouw gelegen. In hoeverre dit gebouw zich nog verder zuidelijk heeft uitgestrekt, is onduidelijk. De aan de binnenplaats grenzende muur van dit gebouw is evenmin teruggevonden.

De verklaring hiervoor ligt in de manier van bouwen. Bij de aanvang van de bouw van een begraven hofstad begon men met het graven van funderings sleuven voor het hoofdgebouw en de andere gebouwen die men wilde neerzetten. Nadat de muren een eind boven de grond waren opgemetseld, werd de gracht rondom het aan te leggen erf gegraven en de daarbij vrijkomende grond op het binnenterrein gestort. Hierdoor rees

Overzicht van de grondsporen die behoren tot de bewoningstadien die voorafgaan aan de bouw van het kasteel (12e tot 14e eeuw). 1 = vaste ondergrond; 2 = natuurlijke geul op het hoofdburchtterrein en perceelgreppels op het voorburchtterrein; 3 = mestkuilen en met mest opgevulde greppels; 4 = overige kuilen; 5 = (sub)recente verstoringen; 6 = funderingen van het latere kasteel.

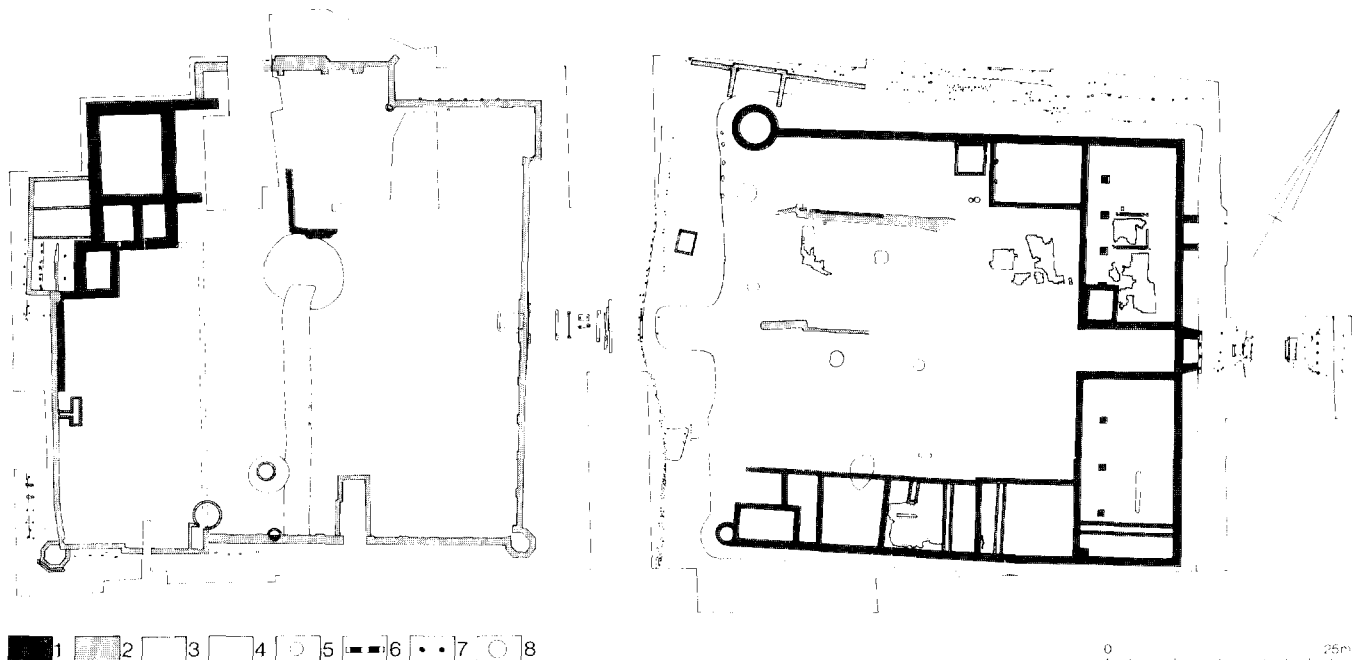
het maaiveld binnen de grachten met zeker 1,5 m. Met deze hoogte als uitgangspunt werd de kelder aangelegd die daardoor minstens voor de helft onder het nieuwe maaiveld lag zonder dat de keldervloer – ongeveer op gelijk niveau liggend met het oude maaiveld – onder de grondwaterspiegel kwam te liggen.

Later aangebouwde muren en vertrekken zijn gefundeerd vanaf dit opgehoogde maaiveld. Dit betekent dat de bouwsleuven voor deze muren zeker anderhalve meter diep moesten worden gegraven, wilde de zool van deze nieuwe muur dieper reiken dan het niveau van het oorspronkelijk maaiveld. Indien de gebouwen op een begraven hofstad zijn gesloopt en de grachten gedempt met slooppuin en grond van het binnenterrein, is de kans groot dat de funderingen uit latere bouwperiodes totaal zijn weggegraven; het niveau van het maaiveld na het dempen van de grachten is nagenoeg gelijk aan het niveau van het maaiveld waarop men begon te bouwen.¹¹

Dit proces heeft zich ook op de Kenenburg afgespeeld. Op de drie prenten die Roelant Roghman in 1646 heeft vervaardigd, is de oudste kern van de opgegraven bebouwing in de noordwesthoek van het hoofdburchtterrein nog herkenbaar. De woontoren bestaat uit twee verdiepingen boven de kelder. Het schilddak is omgeven door een gekanteelde weergang met op elke hoek arkeltorens. Het ontbreken van schietsleuven in de arkeltorens geeft aan dat de defensieve waarde ervan beperkt was. Het is dan ook niet uitgesloten dat kantelen en arkeltorens latere toevoegingen ter verfraaiing van het

gebouw zijn en Roghman niet de 15e eeuwse kapconstructie heeft afgebeeld. Van de overige gebouwen die Roghman heeft getekend, zoals de grote zaal ten zuiden van de woontoren, is op het binnenterrein geen spoor teruggevonden. Wel zijn van de afgebeelde gebouwen de muren die langs de grachtzijde stonden teruggevonden. Deze muren moesten dieper worden gefundeerd omdat ze ook als grondkering langs de waterkant dienst deden. Deze muren zijn gemetseld van harde gele bakstenen met een steenformaat van 18/17,5 x 8 x 4 cm. De 60 cm brede muur is in kruisverband gemetseld op twee lagen funderingsplanken van eikehout en beukehout. Gelet op het gebruikte steenformaat dateert deze muur op zijn vroegst uit het einde van de 16e eeuw. De aansluiting van de oostmuur op het puinspoor dat vanaf de zuidwesthoek van de traptoren komt, maakt duidelijk dat de jongere, op de opgraving aangetroffen grachtmuur de plaats van een oudere muur heeft ingenomen. Over welke lengte dit is gebeurd, is niet meer na te gaan, maar het is duidelijk dat langs archeologische weg veel gebouwen van vóór het midden van de 16e eeuw niet aantoonbaar zijn. De knikken in de kap op de grote zaal achter de traptoren ter hoogte van de grote dakkapel wijzen er echter op, dat tenminste tot daar nog resten van oudere bebouwing in de nieuwbouw zijn opgenomen. De lage ligging van de dakgoot van de grote zaal ten opzichte van de ramen van de bovenste verdieping duiden er verder op dat in een eerder stadium het dak verlaagd is, of de ramen zijn vergroot. Om een inzicht te krijgen in de gebouwen die na 1600 op de hoofdburcht stonden, zijn de prenten van Roghman onmisbaar. De

juistheid van de weergegeven situatie wordt door de opgegraven resten tot in detail bevestigd. Achter de woontoren met aangebouwde traptoren ligt een grote zaal. Tegen de westzijde van de woontoren is een aanbouw in de slotgracht geplaatst. Binnen de muren van deze uitbreiding is een deel van de oude grachtvulling met de bijbehorende beschoeiing teruggevonden. Om verzakking en scheuring te voorkomen, zijn tussen de afzonderlijke muurblokken, die op houten funderingsplaten stonden, eikehouten stiepen geplaatst die op een hoger niveau met behulp van houten pennen aan een dwarsbalk zijn verbonden. Een datering van een eiken stiep door middel van dendrochronologisch onderzoek leverde een veldatum van de boom in 1636 of daarna op. Dit betekent dat deze aanbouw tussen 1636 en 1646, het moment waarop Roghman de Kenenburg tekende, moet zijn gebouwd. Op de zuidwesthoek en de zuidoosthoek van de hoofdburcht zijn polygonale hoektorens in de gracht uitgebouwd. Het muurwerk van de torens was gemetseld op twee dikke houten platen die op een rooster van stammen waren gelegd. Binnen het rooster waren houten palen geslagen. Langs de zuidmuur lagen drie gebouwen. De twee meest westelijke gebouwen zijn tegen de grote zaal aangebouwd. Oostelijker lag een boothuis van 25,5 m waarin men vaartuigen kon aanmeren. Langs de noordmuur stonden eveneens gebouwen. Roghman tekent daar een trappenhuis dat toegang tot de woontoren gaf. Naast dit trappenhuis springt de gevel uit voor de toegangspoort tot de hoofdburcht. Via de hier gelegen brug kwam men in de 17e eeuwse voorburcht. Roghman tekent

Overzicht van de belangrijkste bouwfasen en sporen van de Kenenburg. 1 = 15e eeuwse muurwerk; 2 = laat 16e-17e eeuwse muurwerk; 3 = vloeren; 4 = slotgracht; 5 = waterputten en beerputten op het hoofdburchtterrein; 6 = liggend hout; 7 = palen; 8 = kuilen.

een houten brug op drie staanders. Bij de opgraving is daarvan weinig teruggevonden omdat de brugstaanders later zijn vervangen door een stenen bruggehoofd.

Ten oosten van deze bijna 18 m brede toegangspartij stond een 13 m lang en 5,5 m breed gebouw. De fundering van dit gebouw is gemetseld uit rozerode baksteen met een steenformaat van $19 \times 9 \times 4,5$ cm met aan de buitenzijde 'harde' gele ijsselstenen $17 \times 8 \times 4$ cm. De resten van de oostmuur springen ten opzichte van het gebouw op de noordoosthoek iets terug. Het in zuidelijke richting doorlopen van de houten funderingsplaten op de plek waar de oostmuur iets terug wijkt, doet vermoeden dat de muur buiten het gebouw is vervangen door een nieuwe muur. Ondermijning van de fundering door afkalving van het talud kan daarvan de oorzaak zijn geweest. Deze muur deed in de 17e eeuw dienst als tuinmuur.

In het midden van de oostzijde stond een eenvoudige poort waardoor men via een houten brug op het ten oosten gelegen perceel kwam. Op deze plek heeft ook de brug tussen het hoofdburchtterrein en de 15e/16e eeuwse voorburcht gelegen. In de 17e eeuw lagen in het midden van de gracht drie sloffen waarop de bruggestaanders rustten op de grachtbodem. Of deze drie sloffen tot een aparte brugfase moeten worden gerekend of dat ze in combinatie met twee dwars geplaatste eiken sloffen zijn gebruikt die eveneens op de vaste klei lagen, is niet zeker.

Van een tweede brug die op dezelfde plek is gebouwd, zijn eveneens twee sloffen teruggevonden. Deze sloffen lagen op een laag bagger in de gracht en waren verankerd met

ingeslagen palen die tot in de vaste grond onder de grachtbodem reikten. Beide bruggen behoren tot het type brug dat op jukken of schagen rust.¹²

Op het binnenterrein zijn twee diepe ronde kuilen aangetroffen. Een greppel met veel consumptie-afval en aardewerkfragmenten oversnijdt de meest noordelijke kuil maar is jonger dan de zuidelijke kuil. In de meest zuidelijke kuil kwam op 3 m onder het huidige maaiveld een ronde gemetselde waterput tevoorschijn. Het bleek onmogelijk de onderkant van deze put vast te stellen, maar tot 8 m – nap heeft deze put zeker doorgelopen. Een opvallende vondst in de put was het skelet van een rund nabij de mogelijke bodem van de put. In de noordelijke kuil werd geen restant van een stenen waterput aangetroffen. De grote diepte van de kuil – ook hier werd de bodem niet bereikt – wijst ook op de insteek van een waterput die klaarblijkelijk later door de zuidelijke waterput is vervangen.

De eerste voorburcht

De 15e en 16e eeuwse voorburcht lag ten oosten van de hoofdburcht op een terrein van 40×42 m. De gracht tussen de hoofdburcht en voorburcht was in de 15e eeuw ca. 18 m breed en tot 3 m – nap diep. In de 17e eeuw is deze gracht versmald tot 12 m en uitgediept tot 4,8 m – nap. Daarbij gingen de resten van de oude brug geheel verloren.

In tegenstelling tot de situatie op het hoofdburchtterrein zijn de gebouwen hier in één fase aangelegd. Aan de oostzijde liggen twee even grote gebouwen ($17,6 \times 9,4$ m) aan weerszijden van een 3,8 m brede poort die toegang tot het complex geeft en in het

verlengde ligt van de brug naar het hoofdburchtterrein. De muren zijn 75 cm dik. Het drie steens dikke opgaande muurwerk is gemetseld van stenen met een formaat van $25 \times 11 \times 5,5$ cm en $22 \times 11/10,5 \times 5,5/5$ cm terwijl er ook volop tweede hands gebruikte kloostermoppen ($30/29 \times 14/13 \times 6,5/6$ cm) zijn verwerkt. Uit omgevallen muurwerk van het noordelijke gebouw in de gracht blijkt dat op een hoger niveau in het gebouw de buitenmuur zich heeft verjongd tot anderhalve steen. Indien wordt aangenomen dat een muur per verdieping een halve steen minder dik wordt, is het waarschijnlijk dat dit gebouw drie verdiepingen hoog is geweest.

In het gebouw zijn resten van een bakstenen vloer aangetroffen op plaatsen, waar verzakkingen in de ondergrond zijn opgetreden door de aanwezigheid van oude greppels en kuilen. De bakstenen lagen op hun platte zijde in een visgraatpatroon. Ook zijn nog twee binnenmuurtjes van een gang herkend, in het verlengde van twee poeren die in de oostgracht uitsteken. Deze poeren hebben mogelijk een vlonder gesteund. Vanaf deze vlonder kon men via een deur of luik in de gang van het souterrain komen. Deze opening diende er waarschijnlijk toe om voorraden die per boot waren aangevoerd op de vlonder te lossen en rechtstreeks in het souterrain te bergen. Een concentratie aardewerkscherven en botten rondom deze poeren geeft aan dat deze deuropening ook werd benut om afval in de gracht te gooien.

In de zuidwesthoek van dit gebouw lag een grote beerkelder waarin behalve faecaliën enkele leren schoenen en een steengoedkan uit Siegburg (XVa) werden aangetrof-

fen. Deze beerkelder was overkluisd met een tongewelf.

Een ander opvallend verschijnsel in dit gebouw zijn de vier grote poeren van kloostermoppen (het opgaand werk meet maximaal 65 x 65 cm). Dezelfde poeren zijn ook in het gebouw ten zuiden van de toegang aangetroffen. Omdat een van de poeren in verband met de muur van de beerkelder is gemetseld, die op zijn beurt gelijktijdig met de buitenmuur is gebouwd, dateren ze uit de bouwtijd van de voorburcht. Waarschijnlijk heeft op de eerste verdieping een galerij langs de binnenplaats gelegen die over de poort doorliep van het ene naar het andere gebouw. De buitenmuur van de vertrekken op de eerste verdieping sprong dan terug tot op de hoogte van de rij poeren die deze muur moesten ondersteunen. Het dak van het noordelijke gebouw was gedekt met leien, het zuidelijke gebouw daarentegen met daktegels. Langs de noordmuur stond met zekerheid nog een gebouw (afmetingen 8,4 x 6,4 m) dat eveneens met leien was gedekt.

Tegen de binnenzijde van de westmuur van dit gebouw waren nog verbredingen in het muurwerk aanwezig waarop de wangen van een schouw hebben gerust. Mede op grond van de beerkelder (3 x 2,8 m) die zich naast dit gebouw bevond, is het waarschijnlijk dat zich hier de keuken bevond. Verder is het

onduidelijk of er gebouwen tegen de noordmuur aanstonden. De noordmuur eindigt in een ronde toren met een buitendiameter van 4,2 m.

Langs de zuidmuur zijn zes vertrekken gebouwd. Sommige van deze vertrekken zijn latere verbouwingen. Zo bevindt zich aan het einde van de zuidmuur een kleine ronde toren met een buitendiameter van 2,2 m die later tegen een al bestaand gebouwtje is geplaatst. Helemaal precies zijn de verschillende perioden niet uit elkaar te halen omdat van verscheidene muren alleen de uitbraaksleuf is teruggevonden. De muren zijn opgetrokken uit stenen met als kleinste formaat 23/22 x 10 x 5 cm. In sommige van de vertrekken zijn resten van gemetselde goten zonder gemetselde vloer aangetroffen en resten van vloeren of straatjes van vlakliggende bakstenen met de lange zijden in dezelfde richting. Op de vloeren en de goten lag omgevalven muurwerk en slooppuin. Tussen dat puin zijn geen daktegelfragmenten of dakleien gevonden, zodat aangenomen moet worden dat de daken hier met riet waren gedekt. Bundels platliggend riet in de zuidelijke slotgracht bevestigen deze mening. In de zuidwesthoek nabij het torentje lag een dikke brandlaag met houtskool die het waarschijnlijk maakte dat enkele gebouwen door brand aan hun einde zijn gekomen.

De brug over de ca. 12 m brede oostgracht bestond uit rijen van vier eiken staanders. De gracht is in de 17e eeuw aan de oostkant aanzienlijk versmald tot er een sloot van ca. 5 m breed overbleef. Ook aan de noordzijde is de gracht aan de zijde van de voorburcht enigszins versmald en van een beschoeiing voorzien. Voor de noordwesthoek is zelfs nog een kademuur gelegd.

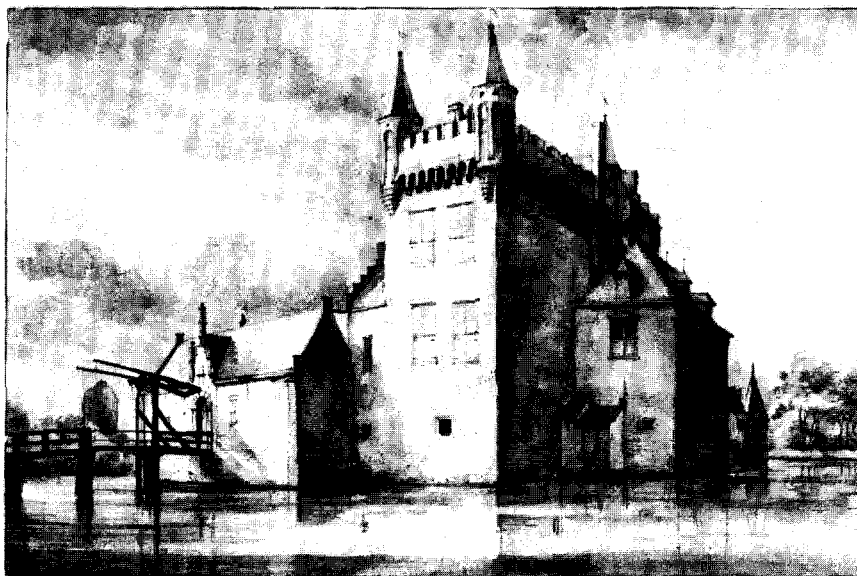
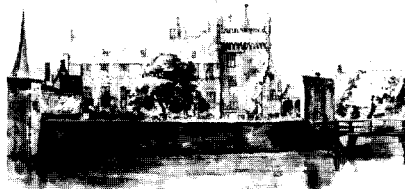
Uit de opbouw van het bodemprofiel blijkt dat het maaiveld op de voorburcht niet of nauwelijks is opgehoogd. De vloerresten in de gebouwen en resten van straatjes op het binnenplein liggen vlak onder de bouwvoor. Het dertiende eeuwse loopvlak ligt daar slechts 15 cm onder. Om de grachten te dempen heeft men dus grond van elders (het hoofdburchtterrein?) aangevoerd.

Het is opvallend dat er op het voorburchtterrein geen waterputten hebben gelegen. Het is ook opvallend dat de beerkelders geen open verbinding met de gracht hebben, zoals wel op het hoofdburchtterrein het geval is. Klaarblijkelijk wilde men het grachtwater rond de voorburcht zo schoon mogelijk houden om daar het (drink)water uit te halen.

Het regionale niveau: de Kenenburg in Midden-Delfland

Begraven hofsteden

Een historisch-geografische analyse gebaseerd op een systematische archeologische veldkartering¹³ heeft een interessant verspreidingspatroon van begraven hofsteden opgeleverd. Deze bleken alle te liggen in het door de Duinkerke III transgressiefase in het midden van de 12e eeuw overstromde gebied. Deze overstromingen maakten een herontginning en herstel van doorgebroken dijken noodzakelijk. De belangrijkste grondbezitter in dit gebied, de Hollandse graaf, draaide voor de hoge kosten op. Om de daarvoor benodigde financiële middelen te verkrijgen, wordt verondersteld dat de Hollandse graaf kapitaalkrachtige lieden uit niet overstromde gebieden heeft aange trokken om hem daarbij te steunen. In ruil voor hun investeringen kregen ze een stuk

Afbeelding linksboven: De Kenenburg vanuit het zuidwesten getekend door Roelant Roghman in 1646-47. Gewassen krijt met oostindische inkt. Particulier bezit. Foto: Rijksbureau Kunsthistorische Documentatie 's-Gravenhage.

Afbeelding rechtsboven: De Kenenburg vanuit het zuidoosten getekend door Roelant Roghman in 1646-47. Gewassen krijt met oostindische inkt. Bezit van mr. Chr. P. van Eeghen. Amsterdam. Foto: Rijksmuseum Amsterdam.

De Kenenburg vanuit het noordwesten getekend door Roelant Roghman in 1646-47. Gewassen krijt met oostindische inkt. Foto: Rijksmuseum Amsterdam.

grond van de graaf in het herontgonnen gebied.¹⁴ Naar mag worden aangenomen zullen veel van de investeerders van adellijke afkomst zijn geweest. Dit betekent dat zij zich een daarmee in overeenstemming zijnde woning lieten bouwen.

Een begraven hofstad is de woning van een edelman. In de late 12e en de eerste helft van de 13e eeuw stond deze woning meestal op een opgeworpen heuvel omgeven door een gracht. Aanvankelijk stond er een houten toren op de heuvel, maar in de 13e eeuw werd de houtbouw vervangen door een stenen toren. Van dit type huizen – mottekastelen – hebben er verscheidene in Midden-Delfland gelegen.¹⁵ Karakteristiek is dat bij deze begraven hofsteden altijd boerderijresten worden aangetroffen die aan de bouw van de motte voorafgaan, en/of er gelijktijdig mee zijn en deze in tijd meestal overleven. De ruimte op de motte was meestal te gering om er meerdere gebouwen op te plaatsen. Bovendien was het opgeworpen aardens lichaam niet geschikt om daar zware bakstenen muren op te bouwen. Vanaf het eind van de 13e eeuw worden de nieuwe huizen op begraven hofsteden niet langer op een opgeworpen heuvel gebouwd, maar op een groter eiland omgeven door grachten, waarop voldoende ruimte was om meerdere gebouwen te plaatsen. Er zijn niet veel edelen op al bestaande begraven hofsteden die in de 14e eeuw hun woning konden aanpassen aan deze nieuwe trend; gebrek aan het daarvoor benodigde kapitaal zal een belangrijke oorzaak zijn. Ook verdwenen in die tijd veel edelen naar de stad. Een uitzondering vormden de heren van Dorp die de ambachtsheerlijkheid Dorp ten zuiden van Schipluiden bezaten (zie hierna). Afgaande op terreinopmetingen, grondboringen en oude prenten moet hun stamhuis Huis ten Dorp als een mottekasteel zijn begonnen. Latere afbeeldingen laten zien dat de motte gedeeltelijk is genivelleerd binnen een ringmuur rond de heuvelvoet. Op het vergrote binnenplein waren meerdere torens en gebouwen neergezet, die aangeven dat Huis ten Dorp met zijn tijd is meegegaan. Dit huis is zeker tot aan het eind van de 16e eeuw bewoond geweest. Van de overige motte-kastelen in Delfland is

Overzicht van muren en beschoeiingen in de noordwesthoek van het hoofdburchterrein (opgraving 1978). De zware muren op de achtergrond behoren tot de woontoren en de bijbehorende traptoren. De muur op de voorgrond is in de late 16e of in de 17e eeuw gebouwd. Het gebouw dat in de gracht uitspringt (de keuken) moet tussen 1636 en 1648 zijn gebouwd.

Een van de twee polygonale hoektorens. Aanbouw op de zuidwesthoek van de hoofdburcht.

Overzichtsfoto van het woongebouw ten noorden van de toegangspoort van de voorburcht (opgraving 1989).

een groot aantal in de 14e eeuw als gevolg van de Hoekse en Kabeljauwse twisten gesloopt zonder dat ze het motte-stadium hebben kunnen ontgroeien. Hoe past de Kenenburg in dit patroon? Is ook deze begraven hofstad in het einde van de 12e eeuw als een motte-kasteel begonnen en heeft het zich later aan dit stadium door rigoureuze vernieuwingen kunnen ontworstelen?

Het ontstaan van de Kenenburg

De Kenenburg ligt op de overgang van de afzettingen van de Duinkerke III transgressiefase naar het veengebied dat langs de randen nog is afgedekt met een dunne laag Duinkerke I klei. Vlak ten noorden van de Kenenburg is de pre-Romeinse oeverwal van de Gaag door de Duinkerke III transgressiefase doorbroken, waardoor een groot deel van het eronder liggende veen is weggeërodeerd en vervangen door een dikke kleilaag. Op het terrein van de Kenenburg zelf zijn geen kleilagen uit de Duinkerke III transgressiefase aangetroffen. Wel zijn in enige kuilen verschijnselen waargenomen die erop wijzen dat ze met klei zijn dichtgespoeld. Klaarblijkelijk heeft het water ter plaatse wel hoger gestaan dan het toenmalig maaiveld, maar heeft dit er niet toe geleid dat er een herkenbaar pakket klei op het loopvlak is achtergebleven. De oudste vondsten die op het opgravings-terrein zijn gedaan dateren uit het midden

van de 12e eeuw en passen dus goed in de hypothese dat begraven hofsteden vlak na de overstromingen zijn ontstaan. De indruk die uit zowel de sporen als de dateerbare vondsten naar voren komt, is dat de oudste bewoning waarschijnlijk ten noorden van de latere begraven hofstad heeft gelegen. De vraag of de Kenenburg als zoveel andere begraven hofsteden ten noorden van de Maas in de tweede helft van de 12e eeuw is begonnen als een motte-kasteel, kan daarom niet worden beantwoord. Het bewoningscomplex met zijn verscheidene kleine erven en brede sloten wijst evenwel op de aanwezigheid van een begraven hofstad gedurende de 13e en 14e eeuw, waarvan de gebouwen buiten de opgravingsputten hebben gelegen.

De sociaal-politieke en economische rol op lokaal niveau in de 15e en 16e eeuw

De bronnen van inkomsten voor de adel bestonden uit de opbrengsten van de eigen landerijen en uit pachten, tienden en rechten die men in een bepaald gebied kon uitoefenen. Bovendien verrichtte men vaak adviseursfuncties of bekleedde ambten waarvoor men zich liet betalen. Het bezit van

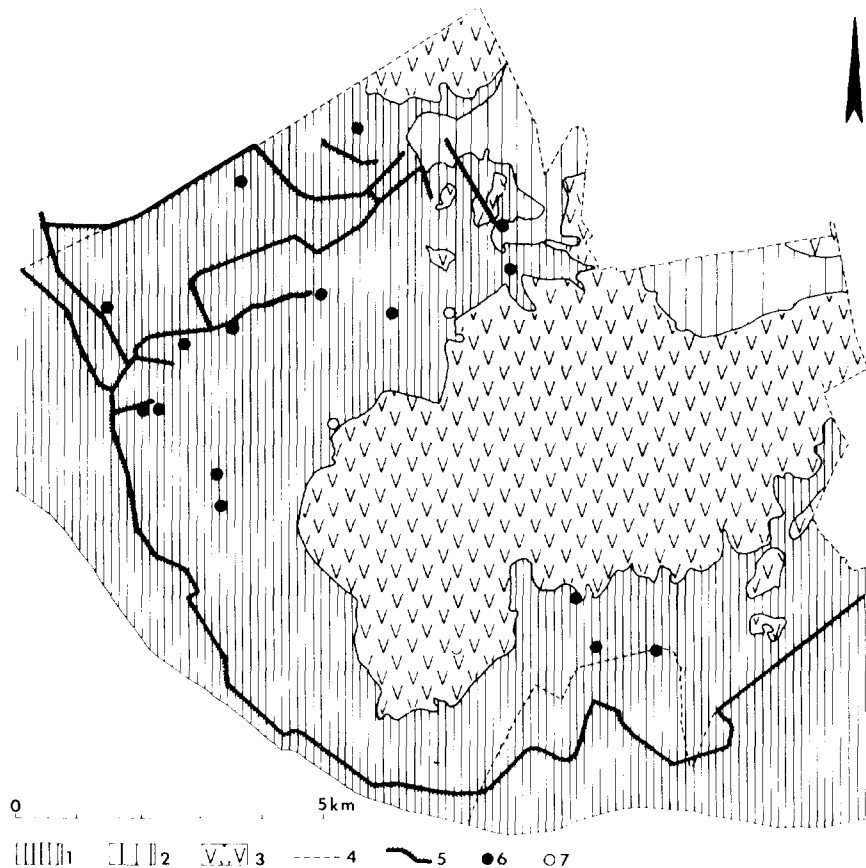
heerlijkheden was het fundament van de politieke macht van de adel.¹⁶ Indien een edelman kapitaalkrachtig genoeg was, probeerde hij, uitgaande van een verworven recht of goed, belendende goederen en rechten te bemachtigen waardoor een aaneengesloten goederencomplex ontstond. Het is daarom bij de bestudering van begraven hofsteden van belang te letten op de rechten en goederen die de eigenaar in de loop der tijd heeft verworven.

De familie van Dorp

De Kenenburg is gebouwd op de meest westelijke punt van St. Maartensrecht. Dit ambacht strekt zich uit vanaf de Gaag en de Zouteveense weg ter hoogte van Schipluiden tot aan de Delftsche Schie en is 146 morgen groot (1 morgen = 0,7 ha). Dit ambacht zou mogelijk al in de 8e eeuw van het koningsgoed Maasland zijn afgesplitst ten behoeve van het Domkapittel te Utrecht.¹⁷ Al vóór 1294 was het ambacht met de rechtmacht verpacht aan heer Arnout van Dorp en dit recht bleef in erfpacht van de familie Van Dorp tot 1411 toen Philips van Dorp kinderloos overleed.¹⁸ De Heren Van Dorp hielden in die tijd ook het ambacht Dorp, waar hun stamhuis Huis ten Dorp stond, in leen. Voor zover bekend hebben de Heren Van Dorp altijd op hun stamhuis gewoond; er zijn geen aanwijzingen dat zij ook op de Kenenburg verbleven, hoewel dit terrein wel tot hun bezit heeft behoord. Philips van Dorp bezat naast de ambachtsrechten van Dorp en Sint Maartensrecht ook de tienden van Pijnacker, vijf morgen land onder Dorp en 14 morgen in Maasland.

Philips de Blote

Na het overlijden van Philips van Dorp wordt het ambacht door het Domkapittel aan Philips Hugensoen de Blote voor 75 pond en 8 schelling per jaar verpacht.¹⁹ Deze was een vertrouwen van de graaf en verbleef vaak aan het hof. Tot 1413 bekleedde hij verscheidene malen het ambt van schout te Delft en ook was hij verscheidene malen baljuw en dijkgraaf van Delfland en Schieland. De Blote heeft met zekerheid op de Kenenburg gewoond, want in 1417 wordt er een bode naar de 'Kenenburch' gestuurd om Philips aan het grafelijke hof te ontbieden.²⁰ Waarschijnlijk heeft hij er ook voor gezorgd dat het grondgebied met het huis de Kenenburg buiten de administratieve grens van de polder viel waardoor molengeld en andere polderlasten niet behoefden te worden betaald. De eerste windwatermolen in Delfland werd

Verspreidingskaart van begraven hofsteden in het zuidoosten van het Hoogheemraadschap van Delfland.

Legenda: 1 = kleidek- en geulafzettingen uit het midden van de 12e eeuw; 2 = pre-Romeinse kleidek- en geulafzettingen; 3 = Hollandveen en pre-Romeinse geulafzettingen; 4 = Midden-Delfland; 5 = dijken; 6 = begraven hofstad; 7 = mogelijke begraven hofstad.

in de nabijheid van de Kenenburg gebouwd en vanaf 1413 mocht Philips de Blote van graaf Willem VI deze watermolen ook als korenmolen inrichten.²¹

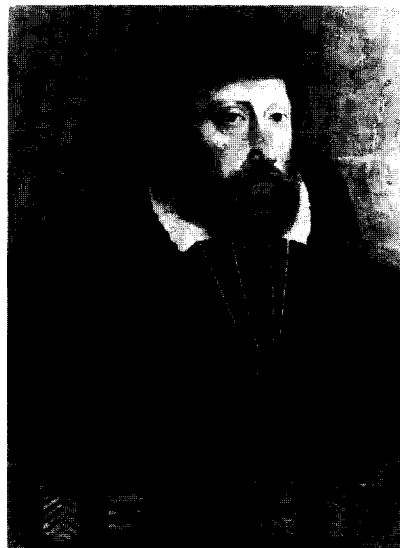
Of de Blote ook meerdere landerijen als allodium bezat of in leen hield, is nog niet nagegaan. De mogelijkheden om een groter territorium rond Schipluiden als ambacht onder zijn beheer te krijgen, waren erg beperkt. Het ambacht van Schipluiden en Maasland was namelijk niet afgescheiden van de grafelijkheid van Holland, omdat men bang was dat de vrije doorvaart zou worden bemoeilijkt.²² Ook waren vele landerijen van de grafelijkheid ten tijde van De Blote al in leen uitgegeven.

Otto van Egmond

Dat er wel een grondpolitiek werd gevoerd en dat het verkrijgen van heerlijke rechten werd nagestreefd zodra zich daartoe mogelijkheden aandienen, zien we in de 16e eeuw. In 1550 verwierf Otto van Egmond, Heer van Kenenburg, de tienden achter de Kenenburg. Onder hem breidde het grondbezit zich uit tot ruim 87 morgen land, waarvan de meeste landerijen rondom zijn woonplaats Schipluiden lagen.²³ Otto van Egmond is daarmee een van de grootste grootgrondbezitters in het zuidoosten van het Hoogheemraadschap Delfland.²⁴

Toen de Staten van Holland in de Spaanse Tijd tot de verkoop van al hun domeinen in Holland besloten om van de onkosten en lasten te worden ontslagen, wist Otto van Egmond in 1583 het Schout-, klerk- en bode-ambt van Maasland en Schipluiden, samen 4662 morgen groot, als een onversterfelijke erfleen in handen te krijgen.²⁵ Dit gaf Otto het recht om daar de lage en dagelijkse jurisdictie uit te oefenen en de inkomsten daaruit te ontvangen. In 1614 viel ook het recht om de predikant, de schoolmeester en de kerkmeesters te benoemen toe aan de heer van Kenenburg.²⁶ Hierdoor werd de band van de heren van Kenenburg met hun omgeving nog sterker.

Otto van Egmond was naast ambachttheer ook Hoogheemraad van Delfland en lid van de ridderschap en Staten van Holland, waar hij een belangrijke rol speelde tijdens de opstand tegen Spanje. Hij was veelvuldig aan de zijde van de prins van Oranje te vinden.²⁷ Samenvattend kan worden gesteld dat vanaf het begin dat de Kenenburg werd bewoond, de eigenaar al verzekerd was van de ambachtsheerlijkheid Sint Maartensrecht, wat het nodige aanzien en inkomsten opleverde. Expansie van de heerlijke rechten en van grondbezit werd pas in de 16e eeuw mogelijk doordat de Staten van Holland grote delen van hun Domeingoederen verkochten. De Kenenburg moet in die periode als zetel van de ambachtsheren van Maasland, Schipluiden en Sint Maartensrecht een belangrijk centrum zijn geweest van waaruit dan ook veel politieke macht uitging. De vraag is in hoeverre dit zich heeft weerspiegeld op de begraven hofstad zelf.

Portret van Otto van Egmond, gekleed in een zwarte tabbaard met bruin bont en met zwarte muts. Anoniem schilderij, datering eveneens onbekend. Collectie Stichting slot Zuylen. Foto: Iconografisch Bureau 's-Gravenhage.

De Kenenburg als woonplaats van de heren van Kenenburg

Terugkerend naar site-niveau moet als eerste vraag worden gesteld wie de bouwheer van de Kenenburg was en wat zijn motieven voor de bouw zijn geweest. Vervolgens moeten de bouwkundige veranderingen worden gerelateerd aan veranderingen in de sociale, economische en politieke positie van de heer van Kenenburg. Tot besluit wordt een voorbeschouwing gegeven over de manier waarop het vondstmateriaal zal worden uitgewerkt om de agrarisch-economische relatie van de Kenenburg met zijn omgeving te onderzoeken.

De bouwheer

Vóór de komst van Philips de Blote heeft er al een begraven hofstad de Kenenburg bestaan. Als nieuwe eigenaar heeft hij een bestaand gebouw gesloopt en de bouwmaterialen aan de graaf verkocht. Volgens de rekeningen van de rentmeester van Noord-Holland werd in 1412 in totaal 104 pond aan Philips uitbetaald 'voir hout, scaelyen, loot ende laynagelen'. In totaal werden drie schuiten en twee wagens vol leien afgevoerd.²⁸ Het betreft de sloop van een met lei gedekt stenen gebouw dat onder Philips van Dorp of één van zijn voorgangers is gebouwd. Hoe dit gebouw er heeft uitgezien, is onbekend. Gewone boerderijen in die tijd waren gedekt met riet. De aanwezigheid van een met leien gedekt stenen gebouw met een complex slotenpatroon in de 14e eeuw wijst erop dat het gebouw tot de categorie van begraven hofsteden kan worden gerekend.

Waarom Philips de Blote dit gebouw heeft laten afbreken is onbekend. Het is opvallend dat er geen bouwstenen aan de graaf zijn verkocht; of de graaf had hieraan geen behoefte, of Philips had deze zelf nodig voor de bouw van zijn nieuwe huis.

Het nieuwe huis werd vrij snel gebouwd. Op 1 augustus 1413 verkoopt Philips aan de stad Delft zijn huis op de noordwesthoek van de Markt.²⁹ In 1414 wordt hij beleend met het recht twee paar oude zwanen te houden,³⁰ zodat moet worden aangenomen dat in 1413/1414 een nieuw en omgracht Kenenburg moet zijn gebouwd. Philips de Blote komt daarom als eerste in aanmerking als bouwheer van de Kenenburg.

De vraag is of funderingen van het gesloopte huis op de opgravingen zijn aangetroffen, of dat dit gebouw buiten het opgegraven terrein heeft gestaan.

Het is niet uitgesloten dat Philips de Blote gebruik heeft gemaakt van funderingen en opgaand muurwerk van zijn voorgangers en alleen de dakconstructie heeft aangepast. Het vergroten van de woontoren (gebouwd in het eerste kwart van de 15e eeuw) kort na de eerste bouw zou daarop kunnen wijzen. De vele secundair gebruikte grote bakstenen die in de voorburch zijn verwerkt kunnen ook van deze sloop afkomstig zijn. In dat geval moet het gesloopte gebouw echter veel ouder zijn geweest (ca 1300). Met de huidige kennis is deze vraag helaas niet te beantwoorden.

Een bijzondere voorburch

De voorburch moet, gelet op het gebruikte steenformaat, iets jonger zijn dan de woontoren (eerste kwart 15e eeuw). De bouw van zo'n imposante voorburch is zeer opmerkelijk als men het bebouwde oppervlak ervan vergelijkt met dat van de hoofdburch, zelfs wanneer we bedenken dat de omvang van de bebouwing op het hoofdburchterrein onvolledig is doordat sommige gebouwen uit de 15e eeuw geen sporen hebben nagelaten. Ook de dakbedekking van de oostelijke voorburchgebouwen met leisteen en daktegels en de galerij op de eerste verdieping moeten in die tijd veel status hebben uitgestraald. Van andere begraven hofsteden is bekend dat de bijbehorende boerderij meestal niet omgracht was, noch in steen opgetrokken of ommuurd. De gebouwen in de noordoosthoek hadden ongetwijfeld een woonfunctie met opslag van voorraden in het souterrain. De gebouwen langs de zuidmuur dienden zeer waarschijnlijk als stallen. De voorburch van de Kenenburg moet aan het einde van het eerste kwart van de 15e eeuw een zeer imponerend gebouw in Delfland zijn geweest. Of de grote investeringen in de voorburch in verband staan met een boven-lokale agrarisch-economische functie, is door eerder genoemde redenen (nog) niet aantoonbaar.³¹ Hoewel Philips de Blote een zeer vooraanstaand man zal zijn geweest, kan alleen daaruit niet worden verklaard waarom zo'n indrukwekkende voorburch is toegevoegd.

Veranderingen in de 16e eeuw

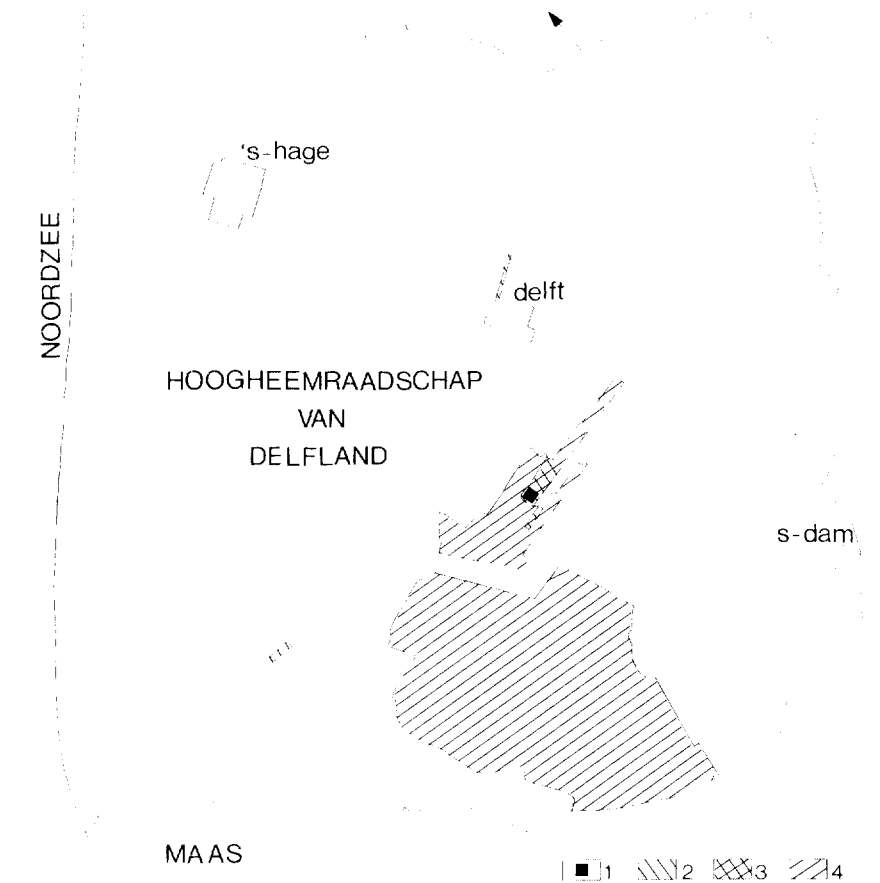
In het midden van de 16e eeuw hebben onder Otto van Egmond verschillende verbouwingen plaatsgevonden.³² Dat de gele ijsselsteenmuur die langs de gracht loopt uit deze tijd dateert is niet waarschijnlijk. Zeker is, dat de Kenenburg in 1573/74 werd ontmanteld om de Spanjaarden de gelegenheid te ontnemen zich in de Kenenburg te verschuilen. De waterput is onbruikbaar gemaakt door er een kadaver in te gooien. Het dak, de ramen en het trappenhuis zullen op zijn minst zijn vernield, maar het is niet uitgesloten dat ook grote delen van de omringing en de daar tegenaan staande gebouwen zijn geslecht. De voorburch werd ook gesloopt om nooit meer op deze plaats te worden herbouwd. Op 8 april 1578 werden in opdracht van de Hoogheemraden van Delfland vijf glazen voor de woning van de heer van Kenenburg gemaakt.³³ De Kenenburg moet daarom één van de eerste begraafplaatsen zijn geweest die na het vertrek van de Spanjaarden weer werden hersteld. Voor het eveneens belangrijke huis Altena bij Delft duurde het tot 1612 voordat de ramen in het gebouw werden gerepareerd.³⁴ De snelle herbouw na de ontmanteling van de Kenenburg en het feit dat Otto van Egmond in 1583 in staat was om de ambachten Maasland en Schipluiden te kopen, geeft aan dat de financiële draagkracht van de heren van Kenenburg in de moeilijke tijd van het laatste kwart van de 16e eeuw groot was. Mogelijk werd in deze periode ook de ijsselstenen buitenmuur als vervanging van een oudere muur opgetrokken.

Roghman heeft de Kenenburg getekend op een moment dat de gebouwen op het hoofdburchtterrein nog in volle omvang aanwezig waren. De verkoop van huisraad en andere goederen begon al in 1642 na de dood van Jacob Frederik van Zevender, de nieuwe eigenaar van de Kenenburg. Het huis werd later verhuurd en ging over in handen van respectievelijk de familie van Raesfelt (na 1663), de familie Larcher (1750), Van Steenberch (1769) en Beelaerts (van Blokland) (1791).³⁵

In 1798 kwam de Kenenburg definitief onder de slopershamer.

De verdere uitwerking

De vondsten in de gracht rondom het hoofdburchtterrein zijn verzameld per gebouw (deel), met als doel uit het afval de functie van het naastgelegen vertrek in de 17e en 18e eeuw te kunnen bepalen. Helaas is door het verdiepen van de gracht in het begin van de 17e eeuw het afval uit de 15e en 16e eeuw rond de hoofdburcht verloren gegaan. In de gracht rond de voorburch is vondstmateriaal uit de 15e en 16e eeuw nog wel aanwezig. Het is in vakken van 2 x 2 m verzameld om aan de hand daarvan een inzicht te krijgen in de functionele en sociale geleiding op de voorburch. Door bestudering van het botmateriaal kan hopelijk een beter inzicht worden verkregen in de agrarisch-economische positie die de Kenenburg

Kaart van de ambachtsheerlijkheden en grondbezit van Otto van Egmond in het Hoogheemraadschap van Delfland gedurende de tweede helft van de 16e eeuw.

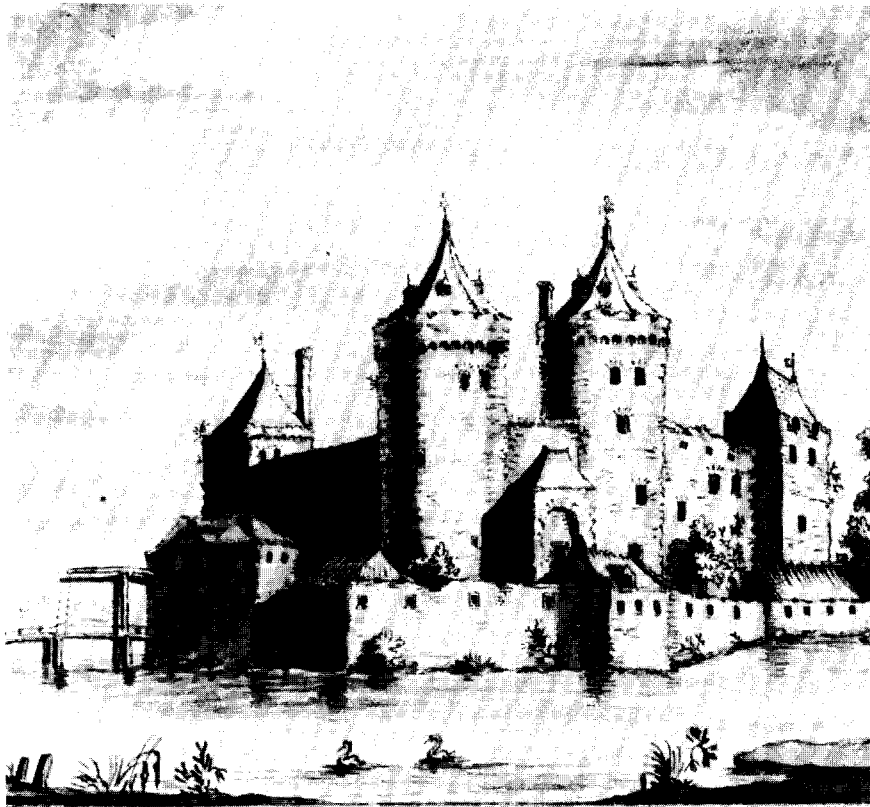
1 = de Kenenburg; 2 = grondbezit; 3 = grondbezit en ambachtsheerlijkheid; 4 = ambachtsheerlijkheid.

heeft ingenomen dan momenteel uit historische bronnen kan worden opgemaakt. Dergelijke gegevens van een voorburch zijn elders niet verzameld waardoor de Kenenburg ook op dat gebied nog verrassende ontdekkingen kan bieden.

Resumerend hebben de opgravingen van de Kenenburg een begraven hofstad aan het licht gebracht die in de 15e en 16e eeuw tot de belangrijkste in het Hoogheemraadschap van Delfland moet worden gerekend. Vele vragen over de bouw en de achterliggende motieven heeft het onderzoek nog niet kunnen oplossen. Ook over de voorganger van de ons bekende Kenenburg staan nog veel vragen open. De imposante voorburch laat zich vooralsnog moeilijk verklaren uit de rol die de Kenenburg volgens archiefgegevens in de agrarische economie heeft gespeeld. Mogelijk dat de bewerking van het vondstmateriaal uit de slotgracht rond de voorburch daar in de toekomst meer duidelijkheid over zal geven.

Noten

- 1 Het archeologisch onderzoek in 1989 werd uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. De wetenschappelijke verantwoording lag in handen van drs. W. A. M. Hessing en E. J. Bult. M. J. A. de Haan had de technische leiding. Drs. J. W. Moerman trad op als coördinator van de historische vereniging Oud-Schipluiden die op zaterdag het onderzoek naar vondsten uit de slotgracht verrichtte. De uiteindelijke uitwerking en publikatie van de resultaten van het totale onderzoek zal geschieden door de historische vereniging.
- 2 E. J. Bult, 1980. Archeologische vondsten en het cultuurlandschap van Midden-Delfland, in: *Historie en Landschap van Midden-Delfland*, p. 18-19.
- 3 E. J. Bult, 1986. Ontginning en bewoning ten noorden van de Maasmond en de landschapelijke veranderingen die daarbij optraden, in: *Rotterdam Papers V*. Rotterdam.
- 4 J. W. Moerman, 1983. *De kerk van Schipluiden*. De Lier, p. 5.
- 5 M. C. M. van Adrichem, 1968. Waar nu tomaten en komkommers groeien, stond eens de Kenenburg, in: *Jaarverslag 1968 van het Genootschap Oud-Westland gevestigd te Naaldwijk*, p. 9-25.

Roekesteijn bij 't Dorp Lier

Huis Ten Dorp. Gemeente Archief Delft.

- 6 J.W. Moerman, 1976. Opgraving de Kenenburg, in: *De Schip-Hoorn*, jrg. 1.
- 7 E.J. Bult & J.W. Moerman, 1979. Opgraving Keenenburg 1978, in: *Midden-Delfkrant*, 3e jrg. no. 1, p. 1-5.
- 8 Onder een begraven hofstad wordt verstaan alle omgrachte terreinen, inclusief die terreinen die doorgaans bekend staan als kasteel, ridderhofstad, havezate, etc., waarop in de Middeleeuwen bebouwing stond.
- 9 E.J. Bult, 1988. Sociale en economische betekenis van begraven hofsteden in Midden-Delfland, in: *Westerheem XXXVII-2*, p. 126.
- 10 E.J. Bult, 1987. Moated sites in their economic and social context in Delfland, in: *Chateau Gaillard. Etudes de Castellologie médiévale*, XIII, p. 24.
- 11 E.J. Bult 1987, p. 24-26; E.J. Bult 1988, p. 131-133.
- 12 Voor een uitvoerige documentatie van de brugconstructies zoals die op de Kenenburg zijn gevonden wordt verwezen naar de beschrijvingen van respectievelijk brugtype IIA en IIB in: S.E. Rigold, 1975. Structural aspects of medieval timber bridges, *Medieval Archaeology XIX*, p. 48-91 en naar T.C. Bauer, 1981. De houten brug van 'Rozengaard' te Brunssum (L), in: T.J. Hoekstra, H.L. Janssen & I.W.L. Moerman (red.), *Liber Castellorum. 40 variaties op het thema kasteel*. Zutphen, p. 248-256.
- 13 E.J. Bult 1983. *Midden-Delfland. Een archeologische kartering; inventarisatie, waardering en bewoningsgeschiedenis*. Amersfoort/Maastrand.
- 14 Zie noot 3.
- 15 Zie o.a. C. Hoek, 1872. De ontwikkeling gedurende de 13e eeuw van het verdedigbare bakstenen huis in het Maasmondgebied, in: *Holland 4*, p. 201-239.
- J.W. Moerman, 1980. Kasteelwerven in en om Midden-Delfland, in: *Historie en Landschap van Midden-Delfland*, p. 33-39.
- C. Hoek, 1981. Begraven Hofsteden in het Maasmondgebied, in T.J. Hoekstra, H.L. Janssen en I.W. Moerman, *Liber Castellorum; 40 variaties op het thema kasteel*. Zutphen, p. 122-143.
- 16 H.F.K. van Nierop, 1984. Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw, in: *Hollandse Historische Reeks*, p. 156 e.v.
- 17 C. Hoek, 1979. Het Sint Maartensrecht bij Delft, in *Holland*, jrg. 11 p. 45.
- 18 R.A. Utrecht, Archief Domkapittel, inv.nr. 605.
- 19 R.A. Utrecht, Archief Domkapittel, inv.nr. 626.
- 20 A.R.A., Graven van Holland, inv.nr. 1269, fol. 78.
- 21 G. Ottevanger e.a., 1985. *Molens, gemalen en andere waterstaatkundige elementen in Midden-Delfland*, Den Haag, p. 50.
- 22 J.W. Moerman, 1987. Otto van Egmond, Heer van Kenenburg, p. 13. Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit van Leiden.
- 23 J.W. Moerman, 1987, p. 32.
- 24 J.W. Moerman, 1987, p. 33.
- 25 A.R.A. 't Tweede Witte Register van de verkoop van de Domeynen, fol. 14.
- 26 T. Mastenbroek, 1939. *De Grootte Kerk te Maassluis*. Maassluis, p. 20.
- 27 J.W. Moerman, 1987, p. 100.
- 28 A.R.A., Graven van Holland, inv.nr. 1487 fol. 43vs-46vs.
- 29 F. van Mieris, 1756. Groot Charterboek der graven van Holland etc. Leiden 1756, nr. 244.
- 30 A.R.A., Graven van Holland, nr. 1269 fol. 78.
- 31 Er kan gedacht worden aan de inning in natura door de bewoners van het ambacht van tienden en belastingafdracht in natura die op de voorburcht werden opgeslagen voordat ze werden doorverkocht. Van andere begraven hofsteden die als centrum in een ambacht hebben gefunctioneerd, zoals Polanen in het ambacht Monster, kon worden geconstateerd dat consumptie van agrarische producten belangrijker was dan de productie ervan (Bult, 1988, p. 137). Ook bij de Kenenburg wordt in de 16e eeuw niet meer dan 5 morgen land voor eigen gebruik gehouden, de rest van het landbezit is verpacht.
- 32 J.W. Moerman, 1987, p. 37.
- 33 Archief Hoogheemraadschap van Delfland inv.nr. 741 fol. 8 v. Op 16 maart 1582 vergaderen Dijkgraaf en hoogheemraden op de Kenenburg.
- 34 E.J. Bult, 1980. Stichting Altena. Verslag 1978-1979, p. 44.
- 35 J.W. Moerman, 1987, p. 94.